

Konrad Jażdżewski.

Przyczynki do znajomości kultury prafińskiej w Polsce zachodniej.

(Contributions à la connaissance de la civilisation finnoise primitive en Pologne occidentale).

Z 7 rycinami — Avec 7 gravures.

Opisując ceramikę kultury prafińskiej¹⁾, znalezioną w powiecie rawickim, dałem krótkie zestawienie i mapkę stanowisk kultury prafińskiej na lewym brzegu Wisły, opierając się na literaturze, notatkach pryw. p. prof. Kostrzewskiego i na materiałach znajdujących się w Dziale Przedhistorycznym Muzeum Wielkopolskiego. W międzyczasie przybyło kilka stanowisk z ceramiką prafińską, które jako uzupełnienie poprzedniego zestawienia poniżej podaję: w województwie kieleckim: Bierwiecka Wólka, pow. radomski; w województwie łódzkim: Brzeziny-Słupsko, pow. wieluński, Sopel, stanowisko 2, pow. wieluński; w województwie poznańskim: Granówiec, pow. odolanowski, Kowaliki, stanowisko 2. pow. rawicki, Lasek-Luboń, stanowisko 5, pow. poznański, Glinno, pow. nowotomyski. Powiększony w ten sposób materiał pozwala już na pewne usystematyzowanie go i opracowanie. Tematem niniejszej pracy jest opis zabytków kultury prafińskiej, znajdujących się w dziale Przedhistorycznym Muzeum Wielkopolskiego. Zabytki te pochodzą z 20 stanowisk²⁾ w 15 miejscowościach. Grupa się one nad całym biegiem Prozny, środkowym biegiem Warty, dolnym biegiem Noteci, nad granicą wielkopolsko-śląską i wielkopolsko-brandenburską. Materiał, zebrany przez p. prof. Kostrzewskiego, p. prof. Zakrzewskiego i przezemnie, pochodzi z powierzchni wydm, a więc niema danych stratygraficznych, na których możnaby oprzeć chronologię względną zabytków. W opisie uwzględniłem cały inwentarz krzemienisty stanowiska (mezolityczny

i neolityczny), z ceramiki zaś podaję ceramikę prafińską i ułamki, któreby można ewentualnie do niej zaliczyć. Podaję również numerary inwentarza lub katalogu Działu Przedhistorycznego Muzeum Wielkopolskiego.

Sopel, stanowisko 2, pow. wieluński, woj. łódzkie (nr. inw. 1927:279) 3 km na północ od Wieruszowa, między drogą z Wieruszowa do Sopla a stromym brzegiem pradoliny Prozny.

Ceramika³⁾: Ułamki naczyń z kołnierze m silnie nazewnątrz wygiętym, z brzegiem poprzecznie karbowanym odciskami sznura obwijanego (po niemiecku „Wickelschnur”). Poniżej brzegu rozmieszczone są w równych odstępach dziurki na wylot, pod nimi zaś biegną 4 poziome rowki (ryc. I. nr. 1); ułamek zdobiony poziomymi odciskami sznura, karbowany na brzegu poprzecznie również sznurem (ryc. I. nr. 2); ułamek zdobiony pasmami poziomych odcisków sznura (ryc. I. nr. 3); ułamek z urywanym ścięciem brózdowym (ryc. I. nr. 4); ułamki z rowkami poziomymi i z rzędami dołek pod nimi, wykonanymi patykiem (ryc. I. nr. 5); ułamek brzegu z kilku rzędami poziomego ścięcia brózdowego (ryc. I. nr. 6); ułamek z brzegiem karbowanym odciskiem sznura obwijanego; poniżej brzegu biegnie poziomy rowek, pod nim 2 rzędy dołek wykonanych patykiem (ryc. I. nr. 7); ułamki z dwoma rzędami ścięcia brózdowego, od których zwieszają się frendzłowato 3 linie, wykonane w tej samej technice (ryc. I. nr. 9); ułamek zdobiony rzędem klinowatych zagłębień poniżej brzegu (ryc. I. nr. 10). Ułamki są twarde, koloru żółtawo-brunatnego. Niektóre mają odcień czerwonawy, inne zaś wpadają w kolor czarny. U wszystkich ułamków widać silną domieszkę wielkich ziarn piasku.

Inwentarz krzemienisty: Grociki igielkowate 4, w tem 3 o podstawie ukośnej (ryc. nr. 11 i 12) i 1 o podstawie niezaluskanej; ułamek czworobocznej gładzonej siekierki krzemiennej (ryc. I.

¹⁾ Konrad Jażdżewski: Nowe znaleziska w powiecie rawickim. „Przegląd Archeologiczny” T. III. z. 2. r. 8. str. 119, 120, 122, 124, 129; ryc. II, nr. 12, ryc. VII, ryc. X. nr. 1. Terminologia tej kultury jest bardzo niestała: spotykamy nazwy takie jak: kultura arktyczno-fińska, fińsko-ukraińska, bałtycka, wschodnio-bałtycka, ceramiki grzebykowej, neolit bałtycki. W pracy niniejszej stale będę używał nazwy: „kultura prafińska”.

²⁾ Nie chcąc powtarzać opisu stanowisk kultury prafińskiej podanego już w zeszłym numerze „Przeglądu Archeologicznego”, opisuję tu tylko 17 stanowisk. Z pośród tych 17 stanowisk 4 już zostały opisane przez P. Prof. Kostrzewskiego, 1 przezemnie. Z tego powodu podaję tylko pobieżny opis tych czterech ostatnich stanowisk.

³⁾ Profile skorup są rysowane zawsze w ten sposób, że prawa ściana przekrojów odpowiada stronie zewnętrznej skorup.

nr. 13), grocik dłutowaty 1 (ryc. I. nr. 14), grocików sercowatych 6 (ryc. I. nr. 15 i 16), skrobaczy 8, w tem wiórowe kótkie 3 (ryc. I. nr. 8 i 17), krótki, ukośny 1 (ryc. I. nr. 18), wiórowy szeroki 1 (ryc. I. nr. 21), krążkowy 1 (ryc. I. nr. 22), drobny 1, amorficzny 1; oskrobywaczy 8, w tem wiórow załuskanych na krawędzi 7 (ryc. I. nr. nr. 20), zwyczajny 1 (ryc. I. nr. 23); wiór ukośnie ścięty 1 (ryc. I. nr. 19), piłka wiórowa 1 (ryc. I. nr. 24), piłka wiórowa z szarego, biało nakrapianego krzemienia kieleckiego (ryc. I. nr. 25), łuszcznik, rdzenie, wióry, okrzeski. Stanowisko to ma domieszkę mezolitycznych narzędzi krzemiennych. Niema zato domieszki innych kultur neolitycznych.

Długawieś, stanowisko 2,

pow. kaliski, woj. łódzkie (nr. kat. 1924: 203—248) 20 km na północ od Kalisza nad dopływem Proсны, między wsią Zbierskiem a Długawszą, 4 km na północ od Stawiszyna.

Ceramika: Ułamek z poziomymi odciskami sznura, z brzegiem karbowanym odciskami sznura obwijanego i z dziurką na wylot (ryc. I. nr. 26) ułamek z poziomymi odciskami sznura i z brzegiem karbowanym również sznurem (ryc. I. nr. 27), ułamki z rowkami poziomymi (ryc. I. nr. 28 i 29), ułamek z dwoma pasmami zygzaków wykonanych sznurem (ryc. I. nr. 30), ułamki zdobione ścięciem brózdowym tworzącym kąty wsuwane (ryc. I. nr. 31 i 32), ułamki z ornamentem kratkowym ujętym w 2 rowki poziome (ryc. I. nr. 33), ułamek zdobiony liniami poziomymi, między którymi znajduje się pasmo kątów wsuwanych, utworzonych z 2 rzędów skośnych kresek w odmiennych kierunkach pochyłonych; ułamki z ornamentem sznurowym (ryc. I. nr. 34). Ułamki są koloru żółtawo-brunatnego i czarnego, stosunkowo twarde, mają silną domieszkę białych ziarn piasku i często wykazują ślady działania eolicznego.

Inwentarz krzemienny: Skrobaczy 307, w tem wiórowych krótkich 19 (ryc. I. nr. 36, 37 i 41), wiórowy krótki z krzemienia czekoladowego 1, wiórowy krótki ukośny 1, wiórowe ukośnie podwójne 2, wiórowe krótkie załuskane na krawędziach bocznych 2, wiórowe owalne 4, wiórowy długi 1 (ryc. I. nr. 43), wkoło załuskany 1 (ryc. I. nr. 42), półokrągły 18 (ryc. I. nr. 35 i 38), półokrągły z krzemienia czekoladowego 1, łódkowatych 5 (ryc. I. nr. 39), owalnie załuskany 1 (ryc. I. nr. 40), rdzeniokształtne 3, wysokich 11, drobnych 61, nieregularne 94. Oskrobywaczy 128, w tem zwyczajne 74 (ryc. I. nr. 44 i 45), drobnych 20, wiór załuskany półkolistowklęsły z krzemienia czekoladowego 1, małych wiórow z załuskaną krawędzią 28, wióry załuskane na krawędzi z krzemienia czekoladowego 3, duże wióry załuskane na krawędzi 4 (ryc. I. nr. 46). Wiór

ukośnie ścięty 1, wiór ukośnie ścięty z krzemienia czekoladowego 1, wióry ukośnie ścięte z załuskaną krawędzią 2 (ryc. I. nr. 47), narzędzi wielorakiego użytku 11, piłek 10, świdrów 6 (ryc. I. nr. 48), rylec z krzemienia czekoladowego 1, łuszcznik z fragmentu siekierki gładzonej 1, ułamki 2 siekier gładzonych 2. Grocików igielkowatych 27, w tem 6 z podstawą prostą, 8 z podstawą skośną, 11 z podstawą niezałuskaną, 2 łukowate; grociki dłutowate 22, grocików trzoneczkowych 5, grocików sercowatych 25, grocików trójkątnych ze słabo wgiętą podstawą 13, grocików trójkątnych załuskanych na całej powierzchni 7, grociki uszkodzone 2, grocik niedokończony 1, wióry z retuszem użytkowym, narzędzia niedokończone i zepsute, łuszczniki, żeberka, rdzenie, wióry, okrzeski, rozcieracze, kamienie do gładzenia, polepa. Prócz mezolitu występuje na tem stanowisku kultura wielkopolska (reprezentowana przez ułamki flaszki z kryzą i puharów z lejowatym kołnierzem) i inne kultury nie dające się bliżej określić.

Długawieś, stanowisko 3,

pow. kaliski, woj. łódzkie (nr. kat. 1924: 249—251 i 253—260).

Ceramika: Ułamki naczyńia zdobionego naczeremian 2 rowkami poziomymi i pasmem pionowych dołków, wykonanych jakimś zązębionym patykiem; brzegi tych ułameków karbowane są skośnie odciskami sznura obwijanego (ryc. II. nr. 7); ułamek zdobiony 2 poziomymi liniami, pod którymi biegną 4 równoległe linie faliste; brzeg tego ułamka karbowany jest skośnie odciskami sznura obwijanego (ryc. II. nr. 1). Ułamki koloru żółtawo-brunatnego mają dość wielką domieszkę miki lub białych ziarn piasku i są twarżo wypalone.

Inwentarz krzemienny: Skrobaczy 13, w tem wiórowe krótkie 3, wiórowy krótki podwójny 1, drobnych 5 (ryc. II. nr. 5), wachlarżowaty 1 (ryc. II. nr. 3), rdzeniokształtny 1 (ryc. II. nr. 6), nieregularne 2 (ryc. II. nr. 4); oskrobywacze 4, w tem zwyczajny 1, wióry o załuskanych krawędziach 3. Wiór ukośnie ścięty z załuskaną krawędzią 1 (ryc. II. nr. 2), wiór ukośnie ścięty 1, grocik trzoneczkowy 1, rdzenie, wióry, okrzeski.

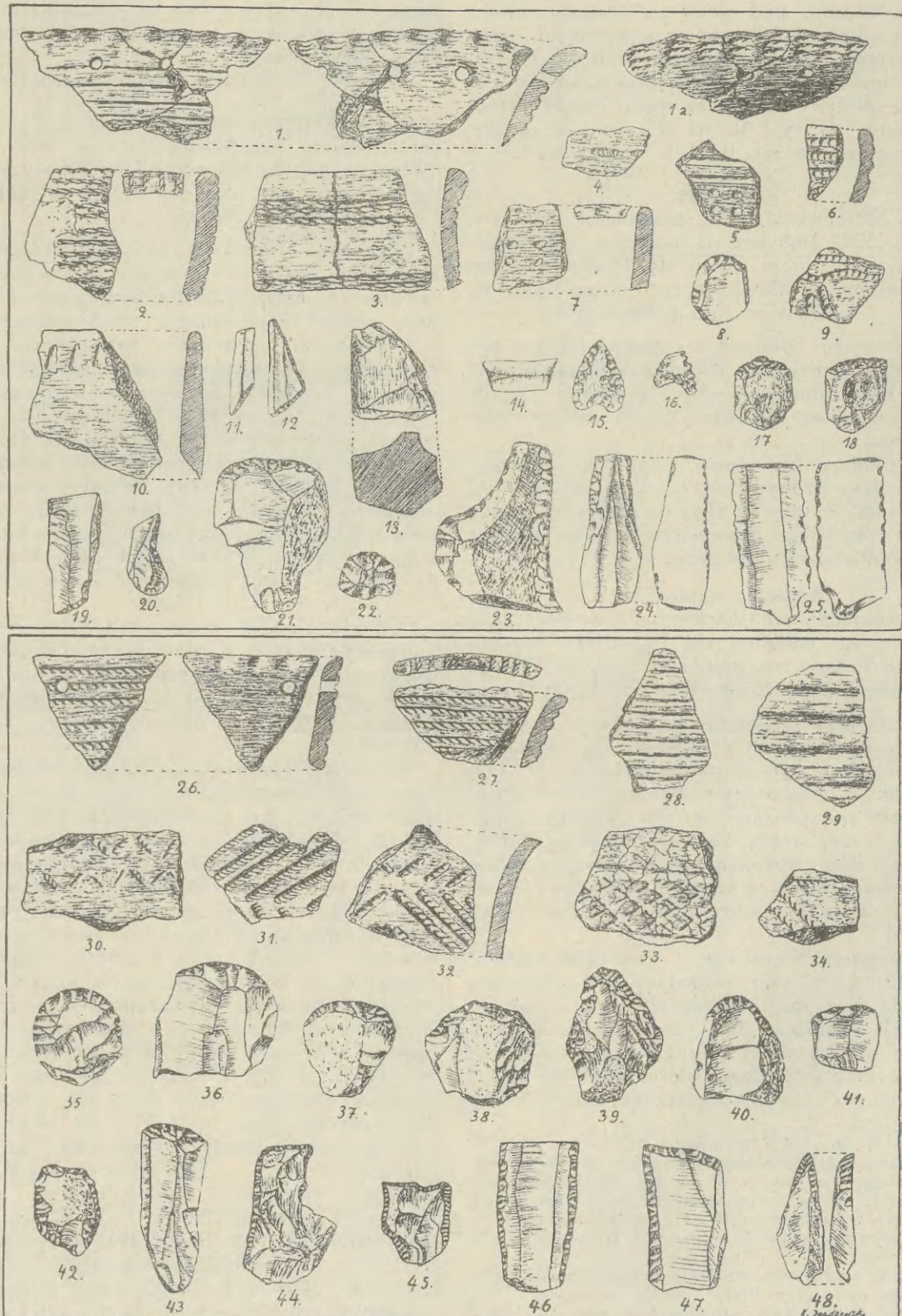
Oprócz kultury prafińskiej występuje na tem stanowisku kultura wielkopolska reprezentowana m. i. przez ułamek zdobiony odciskami sznura trójdzielnego⁴⁾

Kowaliki, stanowisko 2,

pow. rawicki, woj. poznańskie (nr. kat. 1925: 113—116)⁵⁾.

⁴⁾ Ceramikę z ornamentem sznura trójdzielnego zestawilem w poprzednim zeszytzie „Przełądu Archeologicznego” na str. 129.

⁵⁾ Opis i rysunki zabytków z tego stanowiska podałem już w „Przełądzie Archeologicznym” t. III

Ryc. I. Nr. 1—25 Sopel, stanowisko 2. pow. wieluński nr. 26—48 Długawieś, st. 2. pow. kaliski (wszystko w $\frac{3}{4}$ w. n.). — Fig. I. Nros 1—25. Sopel, distr. Wieluń. Station 2, nros 26—48. Długawieś, distr. Kalisz. Station 2. ($\frac{3}{4}$ gr. nat.).

Ceramika: Ułamek zdobiony dwiema poziomymi linjami, pod nimi zaś dwiema równoległymi linjami falistymi o zastrzonych nieco zagięciach. Ułamek koloru żółtawo-brunatnego ma domieszkę białych ziarn piasku. Podobne motywy zdobnicze mają ułamki przedstawione na ryc. II. nr. 1, ryc. III. nr. 10, i częściowo na ryc. II. nr. 8 i ryc. I. nr. 1.

Sośnie,

pow. odolanowski, woj. poznańskie (nr. inw. 1927: 322) 14,5 km na południe od Odolanowa, nad torem kolei do Pawłowa, 3 km na północ od Pawłowa, na skraju lasu, na wschód od toru kolejowego.

Ceramika: Ułamek z czterema linjami poziomymi i brzegiem karbowanym poprzecznie sznurkiem obwijanym (ryc. II. nr. 8). Ułamki są stosunkowo twarde, koloru żółtawo-brunatnego.

Inwentarz krzemienisty: Skrobacz nieregularny 1, oskrobywacze 2 (ryc. II. nr. 9 i 10), łuszczniki 2, ułamek płyty do gładzenia, rdzeń, wióry, okrzeski. Stanowisko to nie zawiera żadnych obcych domieszek.

Modlica, stanowisko 1,

pow. słupecki, woj. łódzkie (nr. inw. 1927: 138) 3,5 km na południe od Pyzdr, na prawym brzegu Proсны, na północ od wsi, 0,7 km na południe od zbiegu Proсны i Warty⁶⁾.

Ceramika: Ułamek z rzędami skośnych nacięć pochylonych w odmiennych kierunkach i tworzących kąty wsuwane (ryc. II, nr. 11); ułamek z ornamentem bardzo niewyraźnym wskutek silnego zatarcia; ma on brzeg karbowany i trzy rzędy linii poziomych. Karbowanie i linje wykonane były przypuszczalnie sznurem. Ułamki są koloru żółtawo-brunatnego i mają silną domieszkę białych dużych ziarn piasku.

Inwentarz krzemienisty: Grocików igiełkowatych 5, w tem trójkątny 1, z podstawą ukośną 2, z podstawą niezałuskaną 2 (ryc. II. nr. 12); skrobacze 2, w tem wiórowy 1, (ryc. II, nr. 13), skrobacz nieregularny 1; oskrobywacze drobne 2, rdzeń, wióry, okrzeski, kostka spalona. Z inwentarza krzemienistego, poda-

z. 2. r. 8 str. 122 i ryc. II nr. 10—12 na str. 117. Z powodu braku analogij nie mogłem ułamka, przedstawionego tam na ryc. II. nr. 12, przypisać kulturze prafińskiej. Ułamki z ornamentem sznurkowym, przedstawione tamże pod nr. 10 i 11, o całkiem innej technice wyrobu odnieść należy do kultury ceramiki sznurowej.

⁶⁾ W opis tego stanowiska uwzględniłem tylko materiał nowy (z r. 1927). Starszy materiał z tego samego stanowiska opublikował p. prof. Kozłowski w „Przeglądzie Archeologicznym” T. II, z. 3, r. 6, str. 290 i na fig. 3, rys. 4. Opis tego samego inwentarza dała również p. Kowaleńkowa w „Przeglądzie Archeologicznym” T. II, z. 1, r. 4, str. 121 pod nr. 10 i na ryc. 32.

nego przez p. prof. Kozłowskiego w „Przegl. Arch.” T. II, z. 3, str. 290, na specjalną uwagę zasługuje grocik z trzonkiem, załuskany na całej powierzchni.

Stanowisko to ma domieszkę mezolityczną.

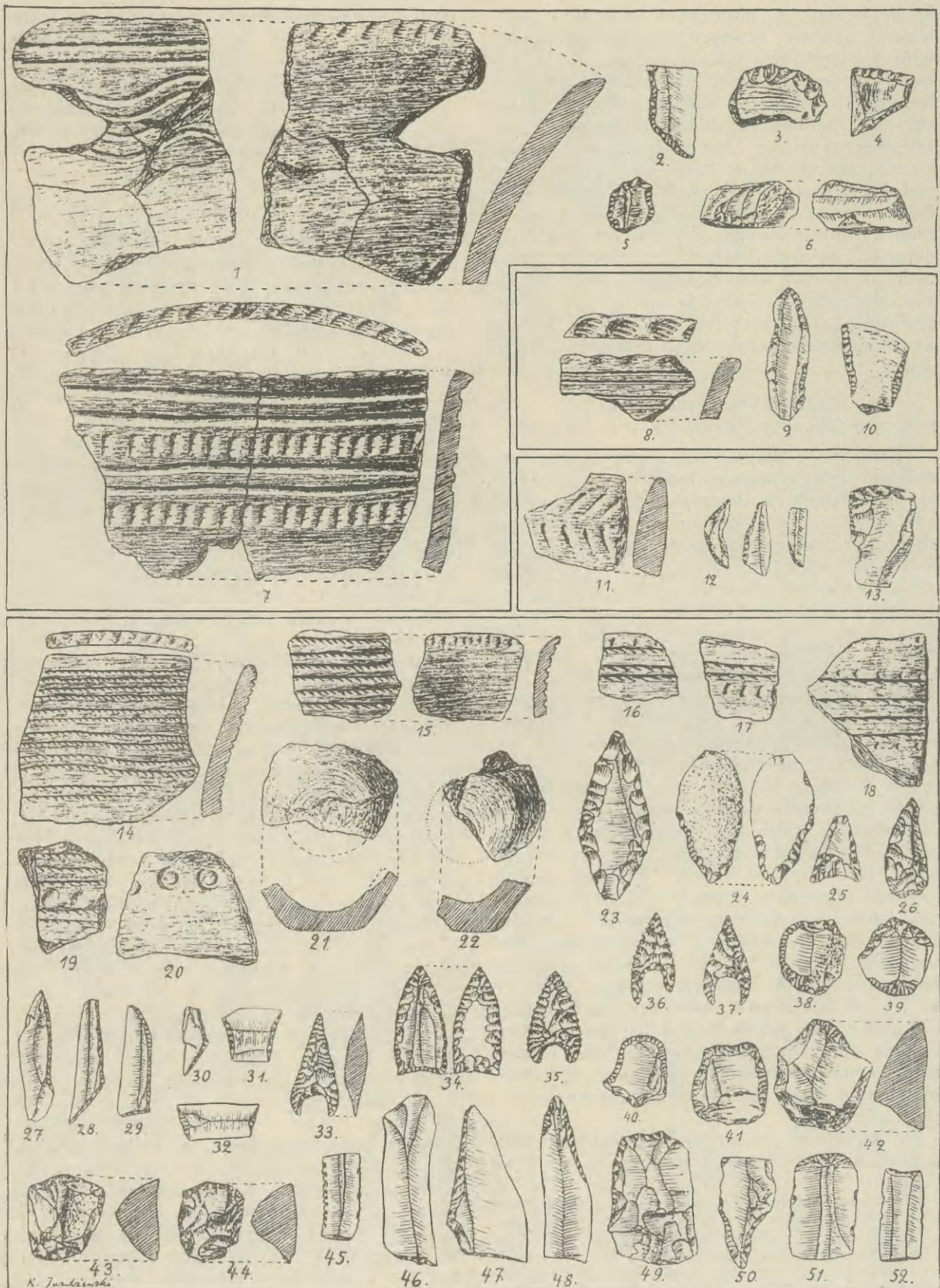
Pietrzyków, stanowisko 8,

pow. słupecki, woj. łódzkie (nr. inw. 1927: 156) 14 km na południowy zachód od Słupcy, 4 km na północny wschód od Pyzdr, w kolanie Warty.

Ceramika: Ułamki z rzędami skośnych nacięć pochylonych w odmiennych kierunkach, tworzących kąty wsuwane (niereprodukowane); ułamek z poziomymi odciskami sznura i z brzegiem poprzecznie karbowanym (ryc. II. nr. 14), ułamek z ornamentem sznurkowym i brzegiem od wewnątrz karbowanym (ryc. II, nr. 15), ułamki z ornamentem sznurkowym i dołkami (ryc. II, nr. 16—18), ułamek z ornamentem sznurkowym i z listwą zdobioną dołkami (ryc. II, nr. 19); ułamek zdobiony okrągłymi dołkami, na dnie których tkwią czopiki (ryc. II, nr. 20); ułamki denek o bardzo małej średnicy (23 mm). Grubość tych denek dowodzi, że mogą pochodzić od większych naczyń (ryc. II, nr. 21 i 22).

Ułamki: z ryc. II, nr. 14, 15 i 20 mają silną domieszkę białych ziarenek piasku i są twarzo wypalone. Reszta opisanych ułamków ma mniejszą domieszkę piasku. Kolor ułamków brunatno-czerwony, żółtawo-brunatny, szary, i czarny.

Inwentarz krzemienisty: Grocik z trzonkiem załuskany na powierzchni 1 (ryc. II, nr. 23), napoczęty grocik z trzonkiem (?) 1 (ryc. II, nr. 24), grocik trójkątny ze słabo wgiętą podstawą 1 (ryc. II, nr. 25), grocik ze słabo wgiętą podstawą 1 (ryc. II, nr. 34), grocik z podstawą wypukłą 1 (ryc. II, nr. 26), grocik sercowaty o przekroju poprzecznym grubo soczewkowatym 1 (ryc. II, nr. 33), grociki sercowate zazębione na krawędzi 4 (ryc. II, nr. 35—37), grocików sercowatych zwyczajnych 8, grocików igiełkowatych 85, w tem z podstawą niezałuskaną 44 (ryc. II, nr. 27), z podstawą ukośną 36 (ryc. II, nr. 28), z podstawą prostą 4 (ryc. II, nr. 29) trójkątny 1 (ryc. II, nr. 30); grocików dłutowanych 37 (ryc. II, nr. 31 i 32); skrobacze 286, w tem półokrągły z krzemienia czekoladowego 1 (ryc. II, nr. 38), wiórowy krótki podwójny z krzemienia czekoladowego 1 (ryc. II, nr. 39), półokrągły 38 (ryc. II, nr. 41), łódkowatych 10 (ryc. II, nr. 42), wysokich 19 (ryc. II, nr. 43 i 44), rdzeniokształtne 3 (ryc. II, nr. 49), wiórowych długich 5 (ryc. II, nr. 51), wiórowych krótkich 13, drobnych 79, nieregularnych 117. Oskrobywacze 138, w tem wiórowy 1 (ryc. II, nr. 52), wiórów załuskanych na krawędzi bocznej 39, drobnych 63 (ryc. II, nr. 40), zwyczajnych 35. Narzędzia wielora-

Ryc. II. Nr. 1—7 Długawieś, stanowisko 3, pow. kaliski; nr. 8—10 Sośnie, pow. odolanowski; nr. 11—13 Modlica, stanowisko 1, pow. słupecki; nr. 14—52 Pietrzyków, stanowisko 8, pow. słupecki (wszystko w $\frac{2}{3}$ w. n.). — Fig. II, nos 1—7, Długawieś distr. Kalisz, station 3, nos 8—10, Sośnie, distr. Odolanów, nos 11—13 Modlica, distr. Słupca, station 1, nos 14—52 Pietrzyków, distr. Słupca, station 8 ($\frac{2}{3}$ gr. nat.).

kiego użytku 2, piłeczka 1 (ryc. II. nr. 45), wiórów ukośnie ściętych 7 (ryc. II. nr. 46), wiór z zatępieniem tyłcem 1 (ryc. II. nr. 47), świdry 2 (ryc. II. nr. 48 i 50), wałeczek 1, rylec (?) 1, łuszczniki, żeberka, rdzenie, wióry, okrzeski, kamień ze śladami gładzenia, zęby zwierzęce spalone. Prócz domieszki mezolitycznej spotykamy na tem stanowisku pozostałości kultury wielkopolskiej (ułamki kilku flasz z kryzą i pucharów z lejkowatym kołnierzem) i kultur innych, niedających się bliżej określić z powodu braku cech charakterystycznych. Ilościowo ułamki naczyń innych kultur znacznie przewyższają ułamki naczyń kultury prafińskiej, tak, że tylko niewielką część inwentarza krzemienego będzie można jej przypisać.

Pietrzyków, stanowisko 2,
pow. słupecki, woj. łódzkie (nr. inw. 1923: 48)⁷⁾.

Ceramika: Ułamek zdobiony pionowymi dołkami i z brzegiem karbowanym (ryc. III. nr. 1), ułamek z dwoma rzędami skośnych odcisków sznura w odmiennych kierunkach pochylonych, tworzących kąty wsuwane (ryc. III. nr. 2), ułamek z poziomymi rzędami odcisków sznura, pomiędzy którymi znajdują się także odciski pionowe (z boku ślad otworu na wylot) (ryc. III. nr. 3a); ułamek zdobiony w ten sam sposób, co poprzedni, ponadto z brzegiem karbowanym odciskami sznura (ryc. III. nr. 3b); ułamek zdobiony pasmem pionowych zygzaków wykonanych sznurem (ryc. III. nr. 4), ułamek zdobiony dwiema szerokimi brózdami (każda z tych brózd ma pośrodku wypukłość dzielącą ją na 2 dalsze brózdy), pod którymi biegnie pasmo pionowych słupków. Ułamek ten oprócz otworów na wylot ma jeszcze brzeg karbowany od wewnątrz odciskami sznura obwijanego (ryc. III. nr. 5); ułamek zdobiony dwoma rowkami poziomymi, pomiędzy którymi biegnie pas kątów wsuwanych, utworzonych ze skośnych nacięć pochylonych w odmiennych kierunkach (ryc. III. nr. 6); ułamek zdobiony kilkoma rzędami skośnych nacięć (ryc. III. nr. 7), ułamek z poziomymi odciskami sznura i 2 pionowymi słupkami pod brzegiem karbowanym poprzecznie (ryc. III. nr. 8). Ułamki koloru żółtawo-brunatnego i czarnego są twardo wypalone i mają częściowo domieszkę białych ziarn piasku.

Z inwentarza krzemienego podanego przez p. prof. Kozłowskiego, zasługują na specjalną

⁷⁾ Stanowisko to zostało już opisane przez p. prof. Kozłowskiego w „Przeglądzie Archeologicznym” t. II. z. 3. str. 291. i fig. 4 na str. 290. P. prof. Kozłowski nie podał jednak na rycinie wszystkich typowych okazów ceramiki prafińskiej z tego stanowiska, a same rysunki, trochę schematyczne, nie dają właściwego wyobrażenia o sposobie zdobienia tych skorup. Szczególnie odnosi się to do ryc. 1, 5 i 6 na fig. 4. Z tego względu podaję tu całą ceramikę poraz wtóry.

uwagę 4 grociki trójkątne, załuskane na całej powierzchni i 1 grocik o podstawie wypukłej, jako typy, które z wielkim prawdopodobieństwem przypisać można kulturze prafińskiej.

Prócz domieszki mezolitycznej mamy na tem stanowisku pozostałości kultury wielkopolskiej i ceramiki sznurowej.

Pietrzyków, stanowisko 4,
pow. słupecki, woj. łódzkie (nr. inw. 1927: 145)

Ceramika: Ułamki naczyń z lekko na zewnątrz wygiętym kołnierzem, poprzecznie karbowanym na brzegu. Pod brzegiem ciągnie się pas guzków na stronie zewnętrznej, którym odpowiadają dołki od strony wewnętrznej (ryc. III. nr. 9); ułamki podobnie zdobione jak nr. 9, tylko z brzegiem skośnie karbowanym (ryc. III. nr. 12), (u obu rodzajów naczyń guzki nie biegną w równych odstępach, lecz z przerwami jak widać na ryc. III. nr. 12); ułamek zdobiony rzędami skośnych nacięć, pochylonych w odmiennych kierunkach i tworzących kąty wsuwane, poniżej zaś zdobiony jest linią falistą (ryc. III. nr. 10); ułamek zdobiony rzędami skośnych nacięć pochylonych w odmiennych kierunkach (ryc. III. nr. 11), ułamek zdobiony pasmem linii poziomych, poniżej zaś skośnymi nacięciami (ryc. III. nr. 13); ułamek zdobiony dwoma rzędami słupków pionowych (ryc. III. nr. 14), ułamki zdobione rzędami dołków i rowków poziomych (ryc. III. nr. 15 i 16), ułamki zdobione rowkami poziomymi i wgłębieniami trójkątnymi, naprzemian podstawą lub wierzchołkiem ku górze zwróconymi (przyczem wierzchołek jest silniej wgłębiony) (ryc. III. nr. 17 i 18). Ułamki opisane są koloru żółtawo-brunatnego lub rzadziej czarniawego. Mają one nikłą domieszkę dużych białych ziarn piasku. Ułamki przedstawione na ryc. III. nr. 9 i 12 są kruche, za dotknięciem brudzą i mają silnie startą powierzchnię złamania: reszta skorup jest twardsza.

Inwentarz krzemieny: Grocików igielkowatych 11, w tem trójkątny 1 (ryc. III. nr. 19), z niezałuskana podstawą 4, ze skośną podstawą 6 (ryc. III. nr. 20); grocik dłutowaty 1 (ryc. III. nr. 21), grocik sercowaty uszkodzony 1 (ryc. III. nr. 22), skrobaczy 39, w tem półokrągły z krzemienia czekoladowego 1 (ryc. III. nr. 23), półokrągły 3 (ryc. III. nr. 27, 29 i 34), półokrągły wysoki 1 (ryc. III. nr. 28), wiórowe długie z krzemienia czekoladowego 4 (ryc. III. nr. 24 i 25), wiórowe długie 2 (ryc. III. nr. 32), wiórowych krótkich 5 (ryc. III. nr. 33), łódkowate 3 (ryc. III. nr. 30 i 35), owalny 1 (ryc. III. nr. 31), rdzeniokształtny 1, drobnych 10, nieregularnych 8; oskrobywacze 33, w tem wiórowy 1, wiórów z załuskana krawędzią 16 (ryc. III. nr. 26), zwykłych 16; żeberko, łuszcznik, rdzenie, wióry, okrzeski, kamień ze śladami gładzenia, rozcieracz, kości spalone.

Ryc. III. Nr. 1—8 Pietrzyków, stanowisko 2, pow. słupecki; nr. 9—35 Pietrzyków, stanowisko 4, pow. słupecki; nr. 36—49 Brzeziny—Słupsko, stanowisko 2a, pow. wieluński (wszystko w $\frac{2}{3}$ w. n.). — Fig. III. Nros 1—8 Pietrzyków, distr. Słupca, station 2, nos 9—35 Pietrzyków, station 4, nos 36—49 Brzeziny—Słupsko, distr. Wieluń, station 2a ($\frac{2}{3}$ gr. nat.).

Obok znalezisk mezolitycznych występują na tem stanowisku również ułamki naczyń jakiejś kultury neolitycznej nie dającej się bliżej określić (może kultura wielkopolska). Jednakże ułamki naczyń kultury prafińskiej stanowią większość ceramiki z tego stanowiska.

Brzeziny-Słupsko, stanowisko 2 a, pow. wieluński, woj. łódzkie (nr. inw. 1927: 373) 12 km na zachód od Wielunia, na południe od drogi z Parcic do Słupska, tuż przy niej, w pobliżu małego dopływu Proсны.

Ceramika: Ułamki z rzędami guzków na zewnętrznej stronie, którym odpowiadają dołki od strony wewnętrznej; poniżej guzków biegną skośne ściegi brózdowe, brzegi zaś ułamków są poprzecznie karbowane (ryc. III. nr. 36); ułamek z poziomym ściegiem brózdowym, od którego zwisa ząb złożony ze zwróconych ku

Ryc. IV. Niwka, stanowisko 3, pow. śremski (3/4 w. n.). —
Fig. 4. Niwka, distr. Śrem (3/4 gr. nat.).

sobie skośnych ściegów brózdowych (ryc. III. nr. 37); ułamki małego naczynka z guzkami na zewnątrz i karbowanym poprzecznie brzegiem (ryc. III, nr. 38), ułamek z karbowanym na krzyż brzegiem (ryc. III. nr. 39), ułamki z wywiniętym na zewnątrz brzegiem (ryc. III, nr. 40 i 41), ułamki z ostro ściętym brzegiem (ryc. III. nr. 42). Ułamki są stosunkowo twarde, koloru żółtawo-brunatnego; mają one domieszkę drobnych białych ziarn piasku i są poziomo obmazywane patykiem.

Inwentarz krzemienny: Grocik dłutowaty 1 (ryc. III. nr. 43), grocik dłutowaty trójkątny 1 (ryc. III. nr. 44); skrobaczy 9, w tem półokrągłe 4 (ryc. III. nr. 45 i 46), wiórowe krótkie 2 (ryc. III. nr. 48 i 49), drobne 2 (ryc. III. nr. 47), nieregularny 1, oskrobywacze 3, żeberko, rdzeń, wióry, okrzeski.

Na stanowisku tem niema przymieszek mezolitycznych ani też jakichś innych kultur neolitycznych.

Glinno, (na zachód od gosp. Lehmana), pow. nowotomyski, woj. poznańskie (nr. kat. 1909:1021—1023). 1,5 km na północny zachód od Nowego Tomysła.

Ceramika: Ułamek zdobiony trzema poziomymi rzędami skośnych nacięć, pochylonych

w odmiennych kierunkach. Ułamek jest koloru żółtawo-brunatnego.

Inwentarz krzem.: Rdzenie, wióry, okrzeski⁸⁾.

Poza ceramiką prafińską występuje na tem stanowisku ceramika sznurowa.

Niwka, stanowisko 3, pow. śremski, woj. poznańskie (Nr. inw. 1923: 12)⁹⁾. 17 km na południe od Poznania, na północnym brzegu Obry, między Wartą a torem kolejowym z Poznania do Leszna, u zbiegu dróg, wiodących z Pożegowa do Niwki i z Pożegowa do Rogalinka.

Ceramika: Ułamek zdobiony od strony zewnętrznej guzkami, którym odpowiadają od strony wewnętrznej dołki; brzeg tego ułamka jest poprzecznie karbowany. Kolor żółtawo-brunatny. Ułamek ma domieszkę białych ziarn piasku (ryc. IV). Poza domieszką mezolityczną przewagę ma na tem stanowisku ceramika sznurowa.

Lasek-Luboń, stanowisko 6, pow. poznański (nr. inw. T. P. N. 1923: 134). 10 km na południe od Poznania, na lewym brzegu Warty, 1 km na południe od fabryki firmy „Roman May”, tuż nad korytem rzeki, u skraju lasu.

Ceramika: Ułamek zdobiony guzkami od strony zewnętrznej, którym odpowiadają od strony wewnętrznej dołki, brzeg tego ułamka niekarbowany (ryc. V. nr. 1), ułamki zdobione w ten sam sposób co poprzedni, ponadto karbowane na brzegu (ryc. V. nr. 2), ułamki zdobione szeregiem skośnych ściegów brózdowych (ryc. V. nr. 3 i 4). Ułamki koloru żółtawo-brunatnego są twarde wypalone i mają silną domieszkę wielkich białych ziarn piasku.

Inwentarz krzemienny: Grocik igiełkowy trójkątny 1 (ryc. V. nr. 5), skrobacze drobne 2 (ryc. V. nr. 6), skrobacz półokrągły 1 (ryc. V. nr. 7), skrobacz rdzeniokształtny 1, rdzenie, wióry, okrzeski, kości spalone, węgiel drzewny. Stanowisko to ma domieszkę mezolitu.

Lasek-Luboń, stanowisko 5, pow. poznański (nr. inw. T. P. N. 1923: 133). Nad obecnym korytem Warty, na północ od stanowiska 6, niedaleko od niego.

⁸⁾ Inwentarz tego stanowiska podał już p. prof. Kozłowski w „Przebiegu Archeologicznym” R. II do III z. 1—2 (1920) str. 37. Nie wyróżnił on jednak inwentarza z kilku stanowisk i nie podał wcale w swem zestawieniu ceramiki, mimo, że została zebrana już w r. 1909. Mimo dokładnego przejrzania całego materiału i katalogu, nie mogłem znaleźć grocika romboidalnego, załuskanego na powierzchni, opisywanego przez p. prof. Kozłowskiego.

⁹⁾ Stanowisko to opisał P. Prof. Kozłowski w „Przebiegu Archeologicznym” T. II. r. 3 str. 290. Daję więc tutaj tylko opis ułamka, nieuwzględnionego w inwentarzu przez p. prof. Kozłowskiego.

Ryc. V. Nr. 1—7 Lasek-Luboń, stanowisko 6, pow. poznański; nr. 8—14 Granówiec, pow. odolanowski, nr. 15—20 Pietrzyków, st. 7 pow. słupecki; nr. 21—23 Rosko, st. 4 pow. czarnkowski (wszystko $\frac{2}{3}$ w. n. — Fig. V. Nros 1—7 Lasek-Luboń, distr. Poznań, station 6, nros 8—14. Granówiec, distr. Odolanów, nros 15—20 Pietrzyków, distr. Słupca, station 7, nros 21—23 Rosko, distr. Czarnków, station 4 ($\frac{2}{3}$ gr. nat.).

Ceramika: Ułamki naczyń z brzegiem skośnie karbowanym, ułamki z otworami na wylot. Ułamki są twardo wypalone, koloru czerwonego i mają domieszkę białych ziarn piasku i miki.

Inwentarz krzemienny: Grocików igiełkowatych 13, w tem z podstawą ukośną 8 i z podstawą niezaluskana 5, grocik dłutowaty 1, grocik sercowaty 1, skrobaczy 5, w tem wiórowy 1, półokrągły 1, wysokie 2, nieregularny 1; oskrobywaczy 5, łuszczniki, rdzenie, wióry, okrzeski, kości spalone, węgiel drzewny.

Domieszka mezolitu.

Granówiec,

pow. odolanowski, woj. poznańskie (nr. inw. 1927:323). 10 km na południe od Odolanowa, nad Polską Wodą, przy torze kolei do Sośni, koło cmentarza.

Ceramika: Ułamki z silnie wypukłymi guzkami nazewnątrz, którym odpowiadają dołki od strony wewnętrznej, z zagłębieniami wyciskaniem stempelkiem ponad guzkami i z brzegiem poprzecznie karbowanym (ryc. V. nr. 8), ułamki ze słabo wypukłymi guzkami, o cienkich ścianach i z karbowanym poprzecznie brzegiem (ryc. V. nr. 9); ułamek z szerokim ścięciem brózdowym (ryc. V. nr. 10); ułamki zdobione półkolistymi ścięgami brózdowymi (ryc. V. nr. 11 i 14); ułamki zdobione skośnymi ścięgami brózdowymi (ryc. V. nr. 13). Ułamki są twarde, koloru żółtawo-brunatnego, z domieszką białych ziarenek piasku i obmazywane równoległe patykami.

Inwentarz krzemienny: Drobną skrobacz wiórowy 1 (ryc. V. nr. 12), oskrobywacz drobny 1, rdzeń, wióry, okrzeski, kostka spalona. Stanowisko to ma nieznaczny przymieszek niezdobionych ułamków, należących przypuszczalnie do kultury wielkopolskiej.

Pietrzyków, stanowisko 7,

pow. słupecki, woj. łódzkie (nr. inw. 1927:154).

Ceramika: Ułamki zdobione poniżej brzegu na stronie zewnętrznej rzędem dołków, którym odpowiadają od strony wewnętrznej guzki (ryc. V. nr. 15); ułamek z guzkiem na stronie zewnętrznej i dołkiem na wewnętrznej. Ułamki są krusze, przy dotknięciu brudzą i powierzchnię złamania mają startą; kolor ułamków żółtawo-brunatny.

Inwentarz krzemienny: Grocik igiełkowaty z podstawą ukośną 1 (ryc. V. nr. 16), grocików dłutowatych 5 (ryc. V. nr. 17), oskrobywacze drobne 3 (ryc. V. nr. 18), skrobacze rdzeniokształtne 4, wiór półkolisto-wklęsło zaluskany 1 (ryc. V. nr. 19), oskrobywacze 4, oskrobywacze drobne 3, wiór ukośnie ścięty 1 (ryc. V. nr. 20), rdzenie, wióry, okrzeski, rozcieracz, kości spalone. Oprócz domieszki mezolitycznej należy wspomnieć o ułamkach na-

czyń kultury wielkopolskiej, pochodzących z tegoż stanowiska.

Rosko, stanowisko 4,

pow. czarnkowski, wojew. poznańskie (nr. kat. T. P. N. 1926:42—47 i 50) 2,5 km na północny wschód od Roska, między Notecią a Gulczewską Strugą, na południe od śluzy.

Ceramika: Ułamek zdobiony dołkami od strony zewnętrznej, którym odpowiadają od wewnątrz lekkie wypukłości. Zgrubiałą brzeg ułamka jest poprzecznie karbowany patykami. Ułamek ten zawiera dużą ilość tłuczonego granitu i jest twardo wypalony (ryc. V. nr. 22).

Inwentarz: Ułamek toporka kamiennego z okrągłym w przekroju obuchem (ryc. V. nr. 21), skrobacz półokrągły 1 (ryc. V. nr. 23), oskrobywacze 4, rdzenie, wióry, okrzeski. Stanowisko to nie zawiera domieszek innych kultur.

* * *

Na podstawie powyżej opisanego materiału można wyróżnić wśród ceramiki 3 zasadnicze typy. Do pierwszego typu trzeba zaliczyć ułamki z brzegiem karbowanym odciskami sznura obwijanego, z otworami na wylot, z rowkami poziomymi lub poziomymi odciskami sznura (ryc. I. nr. 1 i 26, ryc. III. nr. 5). Formy pokrewne reprezentują ułamki z brzegiem karbowanym odciskami sznura obwijanego, z rowkami poziomymi w towarzystwie linii falistej lub słupków pionowych, lecz bez otworów na wylot (ryc. II. nr. 1, 7 i 8).

Drugim typem są ułamki z brzegiem karbowanym skośnie lub poprzecznie patykami, z guzkami na zewnątrz lub rzadziej na wewnętrznej stronie, zdobione często ścięciem brózdowym (ryc. III. nr. 9, 12, 36, 37, 38 i 39, ryc. IV, ryc. V. nr. 1—4, 8—11, 13—15 i 22, Przegład Arch. T. III. z. 2. str. 120. ryc. VII. nr. 16—20 i 24, str. 127. ryc. X. nr. 1). Formą pokrewną temu typowi jest ułamek z brzegiem karbowanym patykami, zdobiony pionowymi dołkami (ryc. III. nr. 1). Jakkolwiek zupełnie ściśle te dwa pierwsze typy rozgraniczyć się nie dadzą, to jednakże dość charakterystyczne jest to, że, jak dotąd, nie spotyka się wcale ułamków z brzegiem karbowanym odciskami sznura obwijanego w towarzystwie guzków i naodwrot, niema ułamków z brzegiem karbowanym patykami, zdobionych rowkami poziomymi. Typ pośredni między typem pierwszym a drugim stanowią zapewne ułamki z poziomymi odciskami sznura i brzegiem karbowanym takimi odciskami (ryc. I. nr. 2 i 27, ryc. III. nr. 3a i b. Okaz przedstawiony na ryc. III. nr. 3a ma nawet, oprócz pionowych odcisków sznura, otwór na wylot. Bliżej już drugiej grupy stoją ułamki z poziomymi odciskami sznura, lecz z brzegiem karbowanym patykami (ryc. II. nr.

14 i 15, ryc. III. nr. 8). Formami przejściowymi są również ułamki z brzegiem karbowanym odciskami sznura obwijanego, zdobione ścięciem brózdowym i ułamki z brzegiem karbowanym patykiem, z otworami na wylot (ryc. I. nr. 7. i okazy z Lasku-Lubonia, stanowisko 5).

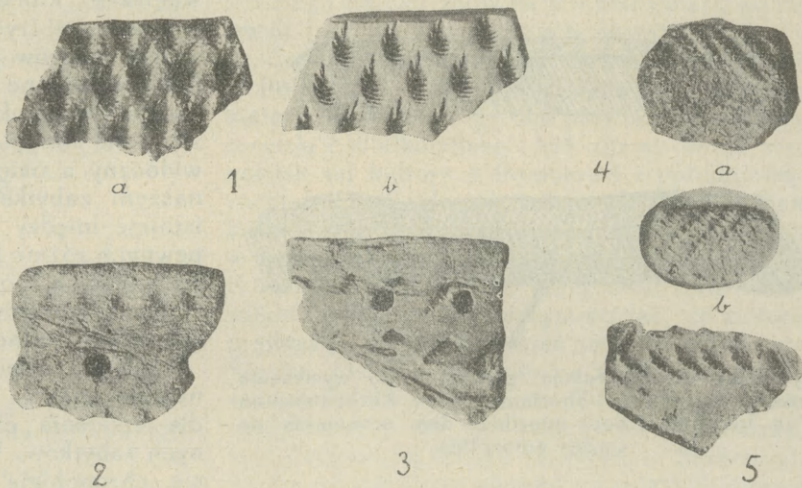
Trzecią wreszcie grupę stanowią ułamki zdobione rzędami skośnych odcisków sznura, ścięć brózdowych lub nacięć, pochyłonych naprzemian w odmiennych (rzadziej tych samych) kierunkach i tworzących kąty wsuwane lub pionowe zygzaki (ryc. I. nr. 31 i 32, ryc. II. nr. 11, ryc. III. nr. 2, 4, 6, 7, 10, 11 i 13, okazy z Glinna i Pietrzykowa, stan. 8, Przegl. Archeologiczny T. III. z 2. str. 120, ryc. VII. nr. 21 i 23).

Ułamki tego typu występują w towarzystwie obu typów poprzednich. Wszystkie wyżej omawiane typy mają pewien charakterystyczny szczegół, a mianowicie wykazują często ślady obmazywania naczynia jakimś patykiem w kierunku w przybliżeniu poziomym. Kolor naczyń waha się najczęściej między barwą żółtą, czerwoną i brunatną. Rzadziej pojawia się kolor szary i czarniawy. Często również występuje domieszka dużych białych ziarn piasku.

W opisie niniejszym uwzględniłem również niektóre ułamki, których przynależność do kultury prafińskiej jest mniej pewna (ryc. I. nr. 28, 29, 30, 33, 34, ryc. II. nr. 16—22, ryc. III. nr. 14—18). Umieszczając je w tym opisie brałem wzgląd na technikę wyrobu (jak np. obmazywanie, kolor, sposób wypalania, domieszka ziarn piasku), na właściwe kulturze prafińskiej motywy zdobnicze (jak np. poziome rowki lub odciski sznura) i na analogię z okazami z Finlandji i Rosji¹⁰). Ułamki denek o bardzo małej średnicy (23 mm) (ryc. II. nr. 21 i 22) są może modyfikacjami śpiczastych den, spotykanych we Finlandji i Rosji u ceramiki prafińskiej. Jest to jednakże tylko przypuszczenie, nie poparte dotychczas większą ilością materiału dowodowego. Bardzo ważnym jest występowanie wśród opisywanej ceramiki ornamentu sznura obwija-

nego (po niem. „Wickelschnur”), fakt nie notowany dotąd w polskiej literaturze prehistorycznej i mający wielkie znaczenie dla datowania opisywanych powyżej zabytków. Znamionym również objawem jest absolutny, jak dotąd, brak ornamentu grzebykowego¹¹) wśród ceramiki prafińskiej tego obszaru.

O wyrobach krzemiennych można dużo mniej powiedzieć, gdyż bardzo nieliczne czyste stanowiska mają równie nieliczny inwentarz. Z inwentarzy krzemiennych wynika, że, oprócz narzędzi właściwych i innym kulturom (skrobacze wiórowe, półokrągłe, grociki sercowate, dłutowate i t. p.) miała ta kultura sobie tylko właściwe formy grotów strzał. Są to grociki z trzonkiem, grociki trójkątne i grociki z podstawą wypukłą, wszystkie załuskane na całej powierzchni. Zwrócił na nie uwagę już pan

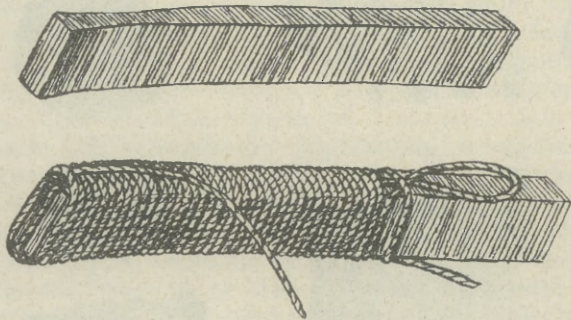
Ryc. VI. Nr. 1—5 Anielin, pow. bychowski, gub. mohylewska (Rosja sowiecka) (2/3 w. n.). — Fig. VI. Anielin, distr. Bychów, gouv. Mohilew (R. S. F. S. R.) 2/3 gr. nat.

prof. Kozłowski w „Przeglądzie Archeologicznym” r. II—III, z. 1—2 (1920) str. 5 i w t. II z. 3 str. 294, przypisując je słusznie kulturze prafińskiej, mimo, że w tym czasie nie znano jeszcze ceramiki prafińskiej z woj. poznańskiego. P. prof. Kozłowski dał zarazem zestawienie grocików z trzonkiem, załuskanych na całej powierzchni (których specjalne odmiany podał pod nazwą grocików trzoneczkowych, romboidalnych i laurowatych) z następujących miejscowości: Budy pow. strzeliński; Lubiatówko pow. śremski, Dakowy Mokre, pow. grodziski, Glinno, pow. nowotomyski;

¹⁰) Szczególnie odnosi się to do okazów na ryc. I. nr. 30 i 33, ryc. II. nr. 20, ryc. III. nr. 14, do których analogie znajdujemy w „Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja” T. XXXVI. str. 70. fig. 26 c, str. 56. fig. 13 e, f, m, str. 60, fig. 18., „Suomen Museo” T. XXXII. str. 39. fig. 12, nr. 4., Julius Ailio: „Die steinzeitlichen Wohnplatzfunde in Finland” (1909) str. 43, ryc. 25., „Sbornik Muzjeja Antropologii i Etnografiji Imieni Pietra Wielikago” T. III. tabl. XIII. nr. 10.

¹¹) P. prof. Kozłowski opisując w „Przeglądzie Archeologicznym” T. II, z. 3, str. 294. ułamek przedstawiony na str. 290. fig. 4. pod dwoma numerami 5 i 6 (w niniejszej pracy ryc. III. nr. 5) twierdzi, że ułamek ten karbowany jest na brzegu grzebykiem. Jest to jednakże omyłka, albowiem okaz ten karbowany jest odciskami sznura obwijanego.

Rosko, pow. czarnkowski. Są to materiały pochodzące z dawnych poszukiwań, tak, że trudno ustalić stanowiska, z których pochodzą. W każdym razie w dwóch z tych miejscowości, t. zn. w Glinnie i w Rosku występuje ceramika prafińska. W nowszych czasach przybyły takie grociki z 2 stanowisk, w których występuje zarazem ceramika prafińska, a mianowicie z Modlicy, stanowisko 1 w pow. słupeckim i z Pietrzykowa, stanowisko 8 w pow. słupeckim (ryc. II. nr. 23). Grociki tego typu sięgają poprzez Litwę do Finlandji i dalej aż do Bajkału¹²⁾. Dalszym charakterystycznym typem, o równie dalekim zasięgu co poprzedni, jest grocik trójkątny, załuskany na całej powierzchni. P. prof. Kozłowski podaje w swem zestawieniu tego rodzaju grociki z następujących miejscowości: Lasek-Luboń, pow. poznański; Jezioro i Sierakowo, stanowisko 3, pow. strzebiński.

Ryc. VII. Rekonstrukcja przyrządu do wyciskania ornamentu sznura obwijanego. — Reconstruction d'un instrument pour imprimer des ornements de cordes entortillés.

W nowszych czasach przybyły tego rodzaju grociki z Pietrzykowa, stanowisko 2, w pow. słupeckim i Długiejwsi stanowisko 2, w pow. kaliskim, gdzie występują razem z ceramiką prafińską. Pokrewne im są grociki ze słabo wgiętą podstawą, przedstawione na ryc. II. nr. 25 i 34, a pochodzące z Pietrzykowa z stanowiska 8. Najbardziej występują grociki z podstawą wypukłą załuskane na całej powierzchni, pochodzące z Gorzyc Wielkich w pow. odolanowskim i z Pietrzykowa (stanowisko 2 i 8), w pow. słupeckim (ryc. II. nr. 26). W tych dwóch ostatnich stanowiskach występują one wspólnie z ceramiką prafińską. W dwóch stanowiskach: w stan. 8 w Pietrzykowie w pow. słupeckim i w stanowisku 2 w Długiejwsi, w pow. kaliskim, występują świdry, które p. prof. Kozłowski podaje jako charakterystyczne dla kultury prafińskiej na Litwie¹³⁾ (ryc. I nr. 48,

¹²⁾ Suomen Museo XXXII (1925) str. 45. 14 b—f; „Sbornik Muzeja Antropologii i Etnografiji Imieni Pietra Wielikago“ T. III. tabl. X.

¹³⁾ Leon Kozłowski: Młodsza epoka kamienna w Polsce, str. 75., tabl. XIX. nr. 31.

ryc. II. nr. 48). Ze stanowisk, gdzie niema domieszki innych kultur neolitycznych, pochodzi ułamek czworobocznej siekiery krzemiennej i część toporka z obuchem okrągłym w przekroju (ryc. I. nr. 13, ryc. V. nr. 21).

Dla porównania z ceramiką prafińską z zachodniej Polski podaję reprodukcje ułamków pochodzących z terenu dzisiejszej Rosji sowieckiej, z Anielina w pow. bychowskim, w gub. mohylewskiej (ułamki te znajdują się w dziale Przedhistorycznym Muzeum Wielkopolsk.). Na ułamkach tych spotykamy elementy zdobnicze, pojawiające się i u nas, i motywy obce, niespotykane dotąd w zachodniej gałęzi kultury prafińskiej. Motywami i u nas występującymi są ornamenty w postaci odcisków sznura obwijanego stosowane na całej powierzchni (ryc. VI. nr. 1 a) lub tylko na krawędzi (ryc. VI. nr. 4 a)¹⁴⁾ i ornamenty w postaci dołków od strony zewnętrznej, którym odpowiadają guzki od strony wewnętrznej (ryc. VI. nr. 2 i 3). Widać jednak u tych okazów piętno lokalne, bo gdy u nas dołki wykonane są czworobocznym, dłutowato zwężonym patykiem, to na wschodzie spotyka się dołki okrągłe. Zato ornament grzebykowy widoczny u okazów na ryc. VI. nr. 3 i 5, jest naszym zabytkom obcy. Widzimy zatem, że istnieje między opisywanymi ułamkami, mimo pewnych różnic lokalnych, wspólność motywów zdobniczych, pozwalająca zabytki nieraz o tysiące kilometrów od siebie oddalone uznać za wytwór jednej i tej samej kultury.

Jak już wspomniałem we wstępie, niema narazie danych stratygraficznych potrzebnych dla ustalenia chronologii względnej opisywanych zabytków. W tym celu musimy posługiwać się chronologią przyjętą przez fińskich badaczy. Według jednego z nich, Ailia¹⁵⁾, faza ceramiki zdobionej odciskami sznura obwijanego jest najstarsza wśród ceramiki prafińskiej i przypada na koniec drugiego okresu neolitu, po niej następuje ceramika zdobiona ścięciem brózdowym, przypadająca na pogranicze drugiego i trzeciego okresu, i wreszcie ceramika grzebykowa, trwająca w trzecim i czwartym okresie. Gdyby przyjąć współczesność naszych zabytków z fińskimi, przypadałaby nasza ceramika na koniec drugiego i początek trzeciego okresu. Byłaby to więc

¹⁴⁾ Badając sposób zdobienia ułamka przedstawionego na ryc. VI. nr. 1 a, miałem sposobność stwierdzić, w jaki sposób tego dokonano. Mianowicie użyto w tym celu czworobocznego patyka, przy końcu trochę rozszerzonego, owiniętego wzdłuż i potem w poprzek wokół sznurem (ryc. VII). Utykając takie narzędzie pod kątem 45° w plastynie, otrzyrywałem odbitki bardzo podobne do oryginału (ryc. VI. nr. 1 a — oryginał, 1 b odcisk w plastynie). Ryc. VI. nr. 4 b przedstawia odcisk z ułamka przedstawionego pod nr. 4 a. Na odcisku widać wyraźnie sznur obwijany.

¹⁵⁾ Julius Ailio: Fragen der russischen Steinzeit Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja XXXIX.

Mapa stanowisk z ceramiką prafińską na lewym brzegu Wisły. — Carte de l'extension de la ceramique finnoise primitive sur la rive gauche de la Vistule.

Objaśnienia do mapy.

(Objaśnienia do poprzednich numerów patrz str. 129).

Województwo kieleckie.

31. Bogoryja pow. sandomierski
32. Bierwiecka Wólka pow. radomski

Województwo łódzkie.

33. Kębliny pow. brzeziński
34. Brzeziny-Słupsko pow. wieluński
35. Sopel (stanowisko 2) pow. wieluński

Województwo poznańskie.

36. Sośnie pow. odolanowski
37. Granówiec pow. odolanowski
38. Kowaliki (stanowisko 2) pow. rawicki
39. Glinno pow. nowotomyski

Górny Śląsk niemiecki.

40. Lubnowo (Liebenau) pow. opolski

druga najstarsza, obok wstęgowej, ceramika w Polsce północno-zachodniej. Można by co prawda sądzić, że z powodu wielkich przestrzeni, dzielących zachodnią Polskę od Finlandji i Rosji środkowej, kultura ta powinna u nas występować z opóźnieniem, t. zn., że musiałaby przypaść na pełny okres trzeci. Trzeba się jednak liczyć z tem, że ówczesni Prafinnowie byli ludem wybitnie koczowniczym, który w krótkim czasie przebywał dalekie nie-

raz przestrzenie, tem łatwiej, że nie napotykał jeszcze wówczas tak licznych ludów myśliwskich, o początkach kultury rolniczej (przez to bardziej osiadłych i stawiających opór obcym inwazjom), jak w późniejszych okresach. Przeciwnie znacznie późniejszemu niż na wschodzie pojawieniu się u nas kultury prafińskiej przemawia również ta okoliczność, że w pełnym okresie trzecim neolitu pojawia się u nas kultura wielkopolska, o podobnym początkowo trybie życia, która nie wykazuje w Wielkopolsce, jak dotąd, żadnych wpływów przejętych od kultury prafińskiej. Również nie znać odwrotnych oddziaływań kultury wielkopolskiej na kulturę prafińską. Ponieważ i w następnych okresach sprawa się w podobny sposób przedstawia, trzeba przyjąć, że Prafinnowie po krótkim pobycie u nas na zachodzie w końcu drugiego okresu, cofnęli się w początkach trzeciego okresu znów na wschód Polski, gdzie trwali jeszcze w następnych okresach.

Co się tyczy zasięgu kultury prafińskiej w Polsce, na podstawie dotychczas znanego materiału, to obejmuje ona prawie cały b. zabór rosyjski i Wielkopolskę. Nie znamy dotąd stanowisk tej kultury z Pomorza i z południowo-zachodniego Królestwa; tłumaczy się to jednak brakiem systematycznych badań wydmych w tych częściach Polski. Poszukiwania p. prof. K o s t r z e w s k i e g o, przeprowadzone w zeszłym roku, pozwalają przypuszczać, że kultura prafińska występuje również na polskim Górnym Śląsku. Ostatnio odkryto na zachód poza granicami Polski w Lubnowie (Liebenau), w pow. opolskim [22 km na zachód od Kluczborka, nad Falkowicką strugą (dopływem Stobrawy), 25 km na północny wschód od ujścia Stobrawy do Odry]¹⁶⁾ pierwsze stanowisko kultury prafińskiej¹⁷⁾. Przypuszczać trzeba, że nowe odkrycia pozwolą zasięg kultury prafińskiej przesunąć aż do średniego biegu Odry, jeżeli nie dalej. Opisane powyżej zabytki stwierdzają istnienie kultury neolitycznej, kilka lat temu jeszcze zupełnie w Polsce zachodniej nieznaną, która tutaj bynajmniej nie jest zjawiskiem sporadycznym, lecz występuje często, sięgając nawet na zachód poza granice naszego państwa¹⁸⁾,

¹⁶⁾ Nachrichtenblatt für deutsche Vorzeit t. 4 z. 2 (1928) str. 23 i 1926 str. 67.

¹⁷⁾ B. v. Richthofen opisując to stanowisko wspomina o ceramice grzebykowej (Kammstrichkeramik). Jednakże na podstawie niewątpliwych związków z naszym materiałem należałoby sądzić, że mamy tu do czynienia z ceramiką zdobioną ścięciem brózdowym. Nie mając analogij, mógł się łatwo v. Richthofen pomylić, tem bardziej, że oba rzeczony ornamenty są ludzko do siebie podobne.

¹⁸⁾ Na załączonej mapce daję zestawienie wszystkich znanych mi dotąd stanowisk z ceramiką prafińską na lewym brzegu Wisły. Zachowując numerację z mapki podanej w t. III. na str. 129, daję tu tylko objaśnienia do nowo przybyłych stanowisk.